

Değerlendirme Makalesi/ Review Article

Vietnam'ın Çin ile İlişkileri: Aşk ve Nefret

Abdürreşit Celil KARLUK*

Batı menşei bir ideoloji veya düşünme biçimi olan sosyalizm gerçek Batı'da bugüne dek siyasal rejim olarak hiçbir ülkede iktidar olamamıştır. Fakat Doğu Avrupa ve Asya'da onlarca ülkede siyasal rejim olarak ilgili ülkelerdeki iktidarları ele geçirmiş, dünya dengesini etkilemiş veya etkilemeye devam etmiş, milletlerin kaderlerini değiştirmiş veya değiştirmeye devam etmiş, kimi uygarlıkları yok etmiş veya yok etmeye devam etmiş, aynı zamanda insanlığın beğenisini kazanamamış bir ideoloji olarak tarihe geçmiş veya geçmeye devam etmektedir. En ilginç olanı ise, iktidar olduğu ülkelerde Marksist olduklarını iddia ettikleri halde farklı fraksiyonlara bürünerek kendi aralarında anlaşamamış, hatta birbirleri ile kanlı savaşlara da girişmiştir. Doğu ve Güney Asya coğrafyası sosyalist rejimlerin egemen olduğu en önemli coğrafyalardır. Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti (1945), Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (1948), Çin Halk Cumhuriyeti (1949), Laos Halk Cumhuriyeti (1975) gibi ülkeler hala sosyalist rejim ile yönetilmektedir. Bunun dışında daha önce sosyalist rejim ile yönetilen Kamboçya, Endonezya ve Moğolistan gibi ülkelerin varlığı da unutulmamalıdır.

Dünyanın en kalabalık nüfusunu barındıran Çin'i Komünist rejimin Çin versiyonu ile yöneten Çin Komünist Partisi (ÇKP), 1979 sonrası başlattığı reform ve dışı açılımlarıyla ekonomide istikrarlı kalkınmayı sağlayarak küresel siyasette daha fazla etkili olmaya başlamıştır. 1990 sonrasında kendi deyimi ile "Çin tarzı sosyalizm" olarak adlandırılan sosyalist rejim, aslında başlangıcından beri Çinlileşerek kadim Çin uygarlığının devletçilik ve bürokrasi kültüründeki öteki düşünce veya ötekilere yaşam hakkı tanımayan *yönünü* daha fazlası ile ön plana çıkartmış, 1992'de benimsediği "Çin tarzı sosyalist piyasa ekonomi sistemi" ile ister içeride ister

* Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bölgesel Araştırmalar ABD öğretim üyesi. abdurreşit.karluk@hbv.edu.tr, kamucam13@gmail.com.
Gönderim Tarihi: 28 Ekim 2020, Kabul Tarihi: 31 Ekim 2020.

dışarıda bu yüzünü daha da görünür kılmıştır. İçeride, başta Tibetliler, Uygur Türkleri, Falun tarikatı mensupları ve farklı düşünen, yazan aydınlar ile Hong Kongluları şiddetle bastırırken, dışarıda önce komşuları ile çözümü çetin anlaşmazlıklara ve çatışmalara girerek onları farklı ittifak arayışına itmiştir. Sonuçta, içeride kendi vatandaşlarını sürekli marjinalleştirip milletler arasında kin ve nefret tohumları ekerken, dışarıda ise ABD öncülüğünde Güney Kore, Japonya, Tayvan, Vietnam, Avusturalya, Hindistan gibi Çin ile sınır anlaşmazlıkları başta olmak üzere çeşitli sorunu olan ülkeler Çin'i denizden ve karadan çevrelemeye itmiştir. Bu süreçte, Xi Jinping yönetiminin ABD ile giriştiği ticaret savaşları ile diğer alanlardaki zıtlaşmaları, ABD'nin Çin'e karşı daha önce hiç görülmemiş genişlik ve derinlikte müttefiklerini harekete geçirmesine de neden olmuştur. Bu bağlamda, Batılı ülkeler başta Çin'in Uygur soykırımı olmak üzere diğer azınlıklara, dini gruplara, Hong Konglulara yönelik ağır insan hakları ihlallerine daha fazla odaklanarak ÇKP rejimini doğrudan hedef almaya, ÇHC'ye özellikle ÇKP mensuplarına yönelik ciddi yaptırımları uygulamaya başlamıştır. ÇHC ise genellikle etkisi altına aldığı Pakistan, İran, Mısır benzeri Asya ve Afrika'daki az gelişmiş ülkelerle Rusya'nın desteğini alarak zıtlasma ve cepheleşmeye devam etmektedir.

ÇKP rejimi, soğuk savaş sonrasında sınırları içindeki Çinli olmayan milliyetlere ve farklı inanç gruplarına dönük politikasında gerçekleştirdiği radikal değişimler ile yürürlükteki yasalarına aykırı birçok uygulamalarını devlet gücüyle meşrulaştırmıştır. Uygur ve Tibet özerk bölgelerinde Çin anayasası, bölgesel özerklik yasası, dini inanç yasası, dil-yazı yasası 1997 sonrasında kademeli olarak ama hızla rafa kaldırılarak adım adım sert asimilasyon ve soykırımı meşru kılan yönetmelikleri çıkartarak Çin tarihinde ender görülen uygulamaları hayata geçirmiştir. Bu süreçte, artan ekonomik gücüne paralel olarak dış politikasında da paradigma değişimine giden ÇKP yönetimi, uluslararası siyasette daha görünür olmuştur. Xi Jinping iktidarı (2013) bu gidişatı daha ileri seviyeye taşıyarak içeride kendi vatandaşlarına dönük daha ağır insan hakları ihlallerine imza atarken, uyguladığı agresif ve hırslı dış politikasından ötürü önce komşuları ile daha sonra çoğu gelişmiş, demokratik ülkeler ile sorun yaşamaya başlamıştır. Komşularında artan "Çin tehdidi" korkusu onları farklı arayışlara sevk etmiştir. Bunun en iyi örneği ise, Çin ile aynı ideolojiden beslenen, aynı uygarlık ve benzer kültür çevresine ait olan, yakın geçmişte "yoldaş

artı kardeş" ilişkisine sahip olan Çin-Vietnam ilişkilerinde görülmüştür. Çin ile artan sınır anlaşmazlığı, doğrudan Çin tehdidinde maruz kalan egemenlik haklarını korumak isteyen Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin "*düşmanımın düşmanı dostumdur*" düsturuna uygun hareket etmeye zorlandığı gözlemlenmiştir. Bir zamanlar Çin desteği ile Amerika'ya karşı tarihinin en kanlı savaşını veren Vietnam, artık Çin'e karşı ABD ile çok boyutlu yakın ilişkiler kurmaktadır.

Çin'in komşuları arasında çok ayrı bir yeri olan Vietnam, Çin ile karadan ve denizden sınırı olan bir komşu ülke olmanın ötesinde, yaklaşık bin yıl Çin'e sömürge olmuş, daima Çin işgali ve zoraki Çinileştirme tehdidi hissini fiili yaşamış ve yaşamakta olan bir ülkedir. Bu özelliği dolayısıyla dünyada hiçbir ülke Vietnam kadar Çin'e kültürel ve ideolojik açıdan daha yakın değil iken, diğer taraftan kendi bağımsızlıklarını korumak için Çin'in zorbalığına karşı Vietnam kadar direnen, meydan okuyan ve onun kadar bedel ödeyen ikinci bir ülke de yoktur (Do, 2016: 24).

Vietnam Dışişleri Bakanlığı ağ sayfasında paylaşılan aşağıdaki resmi bilgi notu¹ bu duruma işaret etmektedir: "*Bin yıldan fazla süren Çin egemenliği (MÖ 179'dan MS 938'e) sonrasında Vietnam halkı, Le-Ly Hanedanlığı (939-1225) ve Tran-Ho Hanedanlığı (1226-1407) dönemlerinde birleşerek istilacılara karşı kendi egemenliğini korumuştur. Lam Son ayaklanmasıyla (1418-1427) Çin'in Ming işgalcilerini tekrar yenilgiye uğratarak ülkesindeki Çin işgaline son vermiştir*". Vietnamlıların binlerce yıllık tarihine ve millet olarak var olabilmek için mücadelesine genel olarak baktığımızda, Vietnamlıların en çok uğraştığı veya mücadele ettiği gücün kuzeyindeki Çin ve Çin uygarlığı olduğu görülmektedir.

Günümüzde iki ülkenin kara sınırları 1,650 kilometre uzunlukta olup, 3,444 kilometrelik deniz kıyısı olan Vietnam yine denizden en çok Çin ile sınırdadır. Vietnam'a sınırdaş olan güney Çin'de yaşayan ve Çin yasalarıyla kabul edilmiş azınlık milletlerin dili, kültürü Çinlilerden ziyade Vietnamlılara daha yakındır. Vietnam, Çince'de Güney Viet ülkesi demektir ki, esasında Kuzey Vietlerin topraklarıyla Çin sınırları içinde kaldığına da gönderme yapar.

¹ http://www.mofahcm.gov.vn/mofa/tt_vietnam/, Erişim: 12.09.2020.

Vietnamlıların Çinlilere bakışını inceleyen uzmanlar (Forbes, 2007), Vietnamlıların Çin'e bakış açısını bir *aşk-nefret* metaforu ile tanımlamıştır. Aslında bu çelişkili bakış açısı, Vietnam kimliğinin ve dünya görüşünün zaman içindeki şekillenme sürecini ve geçmiş yıllardaki Çin-Vietnam ilişkilerindeki sürekli dalgalanmaları açıklamak ve anlamak açısından önemli bir anahtardır. Tarihi gerçekler, resmi söylemler modern dönem öncesi veya sonrasında Vietnamlılar için en büyük tehdidin Çin'de kurulan büyük devletler, imparatorluklardan geldiğini gösterirken, Vietnam kültürünü en fazla etkileyen, besleyen kültürün de Çin kültürü olduğunu ortaya koymuştur.

Çin resmi söylemleri veya genel olarak Çinli akademik çevrelerin Vietnamlılara yönelik yaygın bakışı şu şekildedir (YU, 2014): "... Vietnamlılara Fransız sömürgeciliğine ve ABD istilasına karşı verdiğimiz yardımlardan dolayı her Çinli haklı olarak, Vietnamlıların Çin'e müteşekkir borcu olduğunu düşünür". Aynı yayınlar Vietnamlıların buna uygun düşünmediğini şu şekilde dile getirmiştir: "...Çin-Vietnam savaşından sonra Vietnam hükümeti yayınlamış olduğu "Vietnam'ın Eski Tarihi" adlı kitapta, 'Vietnam tarihi aslında bir Çin istilası tarihidir, Vietnamlılar Avrasya coğrafyasını atlarının toynakları ile ezip geçen Moğol atlılarını iki defa feci mağlubiyete uğratan, müstemlekeye baş eğmeyen gururlu millet olmanın şerefli tarihini yazmış' bir halk olduğunu vurgulamıştır.

Çin ile Vietnam ilişkilerine **Çin tarafından bakıldığında**, Vietnamlılar köken ve kültür itibari ile Çinliler ile aynı kök ve kültürden beslenen, binlerce yıl Çin'in bir parçası olarak yönetilen, daha sonrasında Çin'e haraç ödeyen, bağlılığını bildiren bir ülkedir. Modern çağda ise Batı istilasına karşı Çin tarafından sürekli desteklenen, beslenen "kardeş" ve "yoldaş" bir ülkedir. Bundan dolayı Vietnamlıların Çin'e müteşekkir olması, Çin'in yanında durması, Çin'i dinlemesi gerekir. Bu tarz zihniyet ve düşüncenin baskın olduğu Çin bürokrasisi veya siyaseti, Vietnamlıların Çin'e karşı gelmesini, eşit ilişki kurmak istemesini kendilerine yediremez, Çin'in hasmı olan ülkelerle yakınlaşmasını ise nankörlük ile suçlar, hatta bazı hakaret içerikli etiketleri de kullanırlar.

Vietnam-Çin ilişkilerine, **Vietnam cihetinden baktığımızda**, öncelikli konunun Vietnam'ın egemenliği, bağımsızlığı olduğu anlaşılmaktadır. Vietnamlılara göre, egemenliğine ve mevcudiyetine yönelik tehdit daima kuzeyden, Çin'den

gelmektedir. Bundan dolayı tarihsel süreçte Vietnam'ı yöneten her kim ise Çin ile olan ilişkilerin istikrarına, mesafesine, dengesine azami dikkat etmiştir. Bu dengeyi sağlamak ve Çin tarafından yutulmamak için gerektiğinde, Çin'in hasımları ile koşulsuz ilişki geliştirmede de tereddüt etmemek gerekir. Ama bu ilişkiyi Çin'i kışkırtacak seviyeye çıkarmamaya da azami dikkat edilmesi gerekir.

En az bin yıllık Çin idaresinde yaşama geçmişi, Vietnamlılarda bir taraftan Çin kültürü ve zihniyetini yakinen tanıma, hatta bu kültür ve zihniyet ile aşılama durumunu ortaya çıkarttıysa, diğer taraftan coğrafi olarak Çin'in esas kültür merkezinden uzakta oluşu, Çinli göçmen ve istila ordusunun Vietnam nüfusunu geçemeyişi, Çinlilerin Vietnam halkına uyguladığı sömürü nitelikli baskı uygulamaları, zaman zaman dışlaması Viet halkının farklılığını koruyarak veya geliştirerek kendine özgün ulusal kimlik inşa etmesine de olanak sağlamıştır. 10. asırdan itibaren kendi hanedanlıklarını kuran Vietnamlılar, kendilerinden katbekat güçlü olan Çin imparatorlukları ile Çinlilerin haraççı ilişki sistemi içinde bağımsızlıklarını koruyarak her alanda ilişki kurmayı da başarmıştır. Aynı zamanda, Moğolların ve daha sonra Ming Çinlilerinin işgallerini püskürterek kendi bağımsızlıklarını da korumuş bir halk olarak tarihe geçmiştir. Sömürgecilik döneminde ise Fransızlara, Amerikalılara karşı savaşı başarı ile yürüten Vietnamlılar, bu süreçte yoğun ve sürdürülebilir Çin desteğini de almayı bilmiştir.

Soğuk Savaş sırasında, Çin-Vietnam ilişkilerinin dramatik bir şekilde 1950'lerdeki "içli dışli müttefiklikten" 1970'lerin sonundaki "azılı düşmanlığa" kaydığı görülmüştür. Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte, ikili ilişkilerin normalleşmeye başladığı da görülmüştür. Bu süreçte Vietnam, Çin'e karşı ikili bir stratejik pozisyon benimsemiştir (Do, 2016: 25): Çin, Vietnam için vazgeçilmez bir ekonomik ve güvenlik ortağıdır, fakat aynı zamanda Çin'in olası yutma veya tecavüzüne karşı Vietnam ordusu da kademeli olarak güçlendirilip teyakkuzda tutulmalıdır. Bu dinamiklik durumu, Çin-Vietnam ilişkilerinde açıkça görülmektedir. Çin ve Vietnam'ın uzun bir çatışma geçmişine sahip olmasına ve Çin'in Vietnam'dan daha az kaybedecek olmasına rağmen, Vietnam, çeşitli nedenlerden dolayı Çin için hala stratejik öneme sahiptir. İlk olarak, Çin ile en uzun düşmanlık tarihini paylaşan Vietnam, diğer Güneydoğu Asya ülkeleri arasında bölgedeki Çin hegemonyasına karşı potansiyel büyük bir tampon

olarak görülmektedir. Bu nedenle, ASEAN'da kilit bir rol oynayan Vietnam ülkesi ile işlevsel ilişkilerin sürdürülmesi Çin için de çok önemlidir. *İkinci olarak*, Vietnam coğrafi konumu itibari ile, Çin'in Güneydoğu Asya'ya açılan ana kapısıdır ve en kalabalık üçüncü bölgesel ülkedir. *Üçüncü olarak*, benzer ekonomik koşullar ve tüketici kültürleri ile düşük nakliye maliyetleri nedeniyle Vietnam, Çin'in ekonomik ve enerji güvenliğinde çok önemli bir rol oynamaktadır (Dosch& Vuving, 2008: 17-18).

Vietnam'ın Çin politikasının mantığını anlamaya çalışırken iki husus takdire şayandır: Vietnam'ın Çin'e karşı geliştirdiği ikili stratejik düşüncesi ve geçmişteki Çin ile diğer güçlerle ilişkilerinde öğrendiği tarihsel derslerin birikimidir. Çünkü Vietnamlıların karmaşık tarihi ve bağımsızlığını koruyarak Çin ile ilişkilerini belirli bir seviyede tutma içgüdüğü, Vietnamlı siyasetçi, diplomatları bölgesinde olup bitenler ile bölgede çeşitli çıkarları olan büyük güçleri iyi izleyerek rekabet eden en büyük iki güç arasında olabildiğince bağımsız ve kendine güvenen bir dış politika izlemeye itmiştir. Aslında, Vietnam'ın bu deneyimleri, Çin ile komşu olan diğer ülkeler için, bilhassa ister Doğu Türkleri, Moğollar için olsun, ister Batı Türklüğü için olsun istifade edilmesi gereken önemli deneyimlerdir.

Çin'in yanında 2000 yıllık yaşama deneyimi, Vietnamlılara şunu da öğretmiştir: Çin korkusu nam-ı diğer Sinofobiyi sürekli beslemek ve Çin'i dengelemek için kalıcı askeri ittifaklar kurmak uzun vadede Vietnam çıkarlarına hizmet etmeyebilir. Fakat, Vietnam ulusunu sürekli uyanık tutmak, Çin'in kültürel asimilasyonunu engellemek için ölçülü Sinofobiyi canlı tutmak; Çin'in başta denizlerde olmak üzere toprak bütünlüğüne yönelik tehdidini önlemek için daima güçlü ordu bulundurmak, bölgesindeki Çin'i dengelemek isteyen güçlerle çok yönlü ilişkisini sürdürmek Vietnam'ın ulusal güvenliği ve egemenliği için de vazgeçilmez olmuştur. Bu nedenle, Çin'in Güney Çin Denizi ihtilaflarında tarihsel nedenlerle artan iddiasına şüpheyle yaklaşan Vietnam yönetimleri, Çin'in artan iddiasına ve fiili uygulamalarına karşı koymak için sert bir dengeleme politikası benimsemek yerine, Çin ile diyalogu sürdürmeye çalışmış, aynı anda çeşitli iç ve dış "yumuşak dengeleme" önlemlerini alarak bahislerini Çin'in olası bölgesel tecavüzüne karşı korumak şeklinde olmuştur (Do, 2016: 36).

Xi iktidarının sert ve şahinci dış politik uygulamaları karşısında gerilen ABD-Çin ilişkilerinde taraf tutmaktan ziyade kendi çıkarlarını maksimize etme yolunu tutan Vietnam yönetimi, Çin'den çekilen yabancı yatırımların ülkesine gelmesinin yolunu açmıştır. Özellikle, Kovid19 sürecinde küresel tedarik zincirlerinin Çin'den ülkesine göçmesine uygun zemin hazırlayan Vietnam, ABD başta olmak üzere Çin ile ticari sorun yaşayan ülkelere ihracatını misli ile arttırmıştır. Örneğin, 1996 yılında ABD-Vietnam arasındaki ticaret hacmi 950 milyon dolar iken, 2019 yılında 77,5 milyar dolar (66,6 milyar dolar ABD'ye ihracat) rakamını bulmuş ve Vietnam 55,8 milyar dolar ticaret fazlası vermiştir². Kovid19 gölgesinde ise bu ticaret artarak devam etmiş, ilk sekiz aydaki ticaret hacmi 55,6 milyar dolara ulaşmıştır (ABD'ye ihracat 48,98 milyar dolar, ABD'den ithalat 6,6 milyar dolar)³.

Vietnam, Çin ile olası sorunlar ile karşılaştığında harekete geçirmek üzere çeşitli stratejik ortaklarla örneğin, ABD, Hindistan ve Japonya gibi büyük güçlerle ihtiyatlı ama istikrarlı bir şekilde ekonomik, askeri ve stratejik bağlar kurmaktadır. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken bir husus, Vietnam liderliği karar alma süreçlerinde tek adam odaklı değil, Politbüro başta olmak üzere kolektif bir temel ve konsensüs üzerinden karar almakta, politika oluşturmaktadır. Bu durum dış politika yapımında daha kurumsal ve lidere bağımlı olmama durumunu ortaya çıkartmıştır.

Kaynakça

DO, Thuy T (2016), "Firm in principles, flexible in strategy and tactics": Understanding the logic of Vietnam's China policy", *Asian Journal of Comparative Politics*, Vol. 2(1).

DOSCH, Jorn and VUVING, Alexander Vuving (2008), *The impact of China on governance structures in Vietnam*. Discussion Paper / Deutsches Institut für Entwicklungspolitik, no. 14.

FORBES, A (2007), Why Vietnam loves and hates China, *Asia Times Online*, 26 April. <http://patrick.guenin2.free.fr/cantho/vnnews07/loves.htm>, Erişim: 19.09.2020.

Yu Wei / 俞未 (2014), "越南反华的前因后果 (Vietnam Çin Karşıtlığının Nedenleri ve Sonuçları)", *中国人权双周刊 (Çin İnsan Hakları Yarı Aylık*

² <https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/ege-cansen/savulun-vietnam-geliyor-6071331/>, Erişim: 12.09.2020

³ <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5520.html#2019>, Erişim: 17.09.2020

- Dergisi*), Sayı: 131,
<http://biweeklyarchive.hrchina.org/article/17561.html>, Erişim:
19.08.2020.
- CANSEN, Ege (2020), Savulun Vietnam Geliyor,
<https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/ege-cansen/savulun-vietnam-geliyor-6071331/>, Erişim: 17.10.2020
- Vietnam Dışişleri Bakanlığı Resmi Ağ sayfası,
http://www.mofahcm.gov.vn/mofa/tt_vietnam/, Erişim: 12.08.2020.
- Trade in Goods with Vietnam, <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5520.html#2019>, Erişim: 17.10.2020